

KÖZLEMÉNYEK

ERDŐ Péter

A GRATIANUS-KUTATÁS LEGÚJABB EREDMÉNYEI

A történeti tudományok világában ritkaságnak számítanak az olyan felfedezések és felismerések, amelyek valamilyen központi jelentőségű tény, esemény, írásmű időpontjával és jelentőségével kapcsolatban rövid idő alatt döntő változást hoznak ismereteinkben. Ez történt az utóbbi két év során az egyházi jogtörténet talán legfontosabb írásművének, a *Decretum Gratianinak* a kutatása területén.

A jogtörténet ettől a nagyszabású munkától számítja az egyházjognak mint önálló tudománynak a megjelenését és egyetemi oktatásának kezdetét. Nem feladatunk most azt vizsgálni, hogy mikortól és milyen értelemben beszélhetünk a középkorban egyetemekről. Maga a Gratianusnak tulajdonított mű az egyházi jogszabályok, elsősorban zsinati kánonok, pápai dekretálisok, de helyenként egyházatyák műveiből vett részletek, római jogi eredetű és más szövegek gazdag gyűjteménye, melyet azonban sajátos dialektikus módszer, problémákra való válaszkérés és a forrásszövegeket kommentáló, illetőleg a problémákat felvető és megoldó szerzői magyarázatok, úgynevezett diktumok jelenléte jellemez. A munka jelentőségét főként az adja, hogy felolvasása és kommentálása volt a középkori egyetemi jellegű egyházi jogoktatás anyaga. Hozzá járultak később a pápai dekretálisok gyűjteményei, melyekkel együtt Gratianus műve az 1917-ig gyakorlatilag nagyrészt hatályban lévő nagyszabású egyházjogi forrásgyűjtemény, a *Corpus Iuris Canonici* alapját képezte.

A *Decretumról* -néhány hipotézistől, így a nagynevű lengyel történész, Adam Vetulani fölvetésétől eltekintve, aki a mű keletkezését az 1130-as éveknél korábbra, esetleg 1120 tájára tette- az volt az általános meggyőződés, hogy az 1140 körül Bolognában keletkezett, ahol Gratianus ("a Magister") már tudományosan kezdte az egyházi jogot tanítani. Ugyanakkor nagy problémát okozott a mű "eredeti" szövegének megállapítása. Sok száz kéziratos kódex őrzi a szöveget. 44 XV. századi nyomtatott kiadása ismert, 1501-től kezdve pedig több mint 150 további kiadását tartják számon¹. Kiemelkedik közülük az 1582-ben közzétett római kiadás, mely a Szentszéktől kijelölt szakemberek (római korrektorok) által átdolgozott és egységesített szöveget tartalmazza és hivatalos tekintéllyel került közzétételre abban az értelemben, hogy attól fogva a bírósá-

¹ Felsorolásukat lásd: E. WILL, *Decreti Gratiani inculabula. Beschreibendes Gesamtverzeichnis der Wiegendrucke des Gratianischen Dekrets*, in *Studia Gratiana* VI (1959) 1-280; A. ADVERSI, *Saggio di un catalogo delle edizioni del 'Decretum Gratiani' posteriori al secolo XV*, in *Studia Gratiana* VI (1959) 281-451.

gokon és a hivatalos használatban erre a változatra kellett hivatkozni. A Decretum utolsó és legjobb kiadása a Ludwig Richter-féle szöveg átdolgozásával Emil Friedberg gondozásában látott napvilágot még 1879-ben². Ez az igényes kiadás is csupán a kéziratos kódexek viszonylag korlátozott mennyiségét vehette figyelembe. Az azóta eltelt időben –méltoán a mű óriási elterjedéséhez és hatásához– további nagy mennyiségű kézirat vált közismertté. Friedberg a korában ismertek közül sem használhatott fel minden szöveget, hiszen a fennmaradt példányok száma és terjedelme messze meghaladta volna fizikai lehetőségének határait. A szöveg változatainak bővülő ismerete századunk első felében annak az igénynek a megfogalmazásához vezetett, hogy új kiadást kell készíteni Gratianus Decretumáról. Az időközben eltelt hosszú évtizedek kutatásai azonban olyan megállapításokat eredményeztek, amelyek egyre inkább elérhetetlennek tűntették fel az új kiadás megvalósítását.

A mű szövegébe a XII. század során az "iskola" által számos helyen beiktatott jogforrás-részletek, vagyis a paleák titokzatos jelenségét számos kutató vizsgálta. Különösen eredményesek voltak Jacqueline Rambaud asszony kutatásai, melyek során kitűnt, hogy nem valamilyen lineárisan előrehaladó folyamat volt a paleák hozzáfűzése, s hogy azok a különböző kéziratokban, különböző számban fordulnak elő³. Walter Ullmann pedig arra hívta fel a figyelmet, hogy a paleák gyakran dublettek, vagyis olyan szövegeket tartalmaznak, melyek a Decretum más helyén is előfordulnak (esetleg más terjedelemben vagy más változatban)⁴.

Ismeretes volt ugyan néhány olyan kézirat, melyekből hiányzott a Decretum harmadik nagy része, a *De consecratione*, és egyébként is rövidebb szöveg szerepelt bennük, ám ezeket inkább későbbi rövidítménynek tartották. Először Walter Holtzmann számolt be a firenzei Központi Nemzeti Könyvtárban (Biblioteca Nazionale Centrale) található egyik olyan Decretum kéziratról, mely a megszüntetett szerzetesi könyvtárak kéziratainak fondjában volt található és Camaldoliból származott (jelzete Mss. Conv. Soppr. A. 1. 402)⁵. Ez a kódex is a Decretum rövid formáját tartalmazta. Az 1998 nyarán elhunyt würzburgi kánonjogász professzor, Rudolf Weigand évtizedekig tartó munkával a Decretum kéziratainak százait (különösen kb. 170 igen régi példányt) analizálta, főként a

² AE. FRIEDBERG, *Corpus iuris canonici. I: Decretum Magistri Gratiani*, Lipsiae 1879 (úny. Graz 1955 stb.) Érdekes kísérlet a mű egy részének és az azt követő *glossa ordinariának* angol nyelvű kiadására Gratian: *The Treatise on Laws (Decretum DD. 1-20)*, transl. by A. THOMPSON, with the Ordinary Gloss, transl. by J. GORDLEY, introd., by K. CHRISTENSEN (Studies in Medieval and Early Modern Canon Law 2), Washington DC 1993.

³ Vö. G. LE BRAS – CH. LEFEBVRE – J. RAMBAUD, *L'age classique 1140-1378. Sources et théorie du droit* (Histoire du Droit et des Institutions de l'Église en Occident VII), Paris 1965, 100-129.

⁴ W. ULLMANN, *The paleae in Cambridge manuscripts of the Decretum*, in *Studia Gratiana I* (1953) 162-215.

⁵ *Congrès de droit canonique médiéval* (Bibliothèque de la Revue d'Histoire Ecclésiastique 33), Louvain 1959, 44.

régi glosszák kutatása céljából. Ennek a munkának a során immár statisztikai pontossággal kezdtek kirajzolódni magának a mű szövegének a különböző változatai, pontosabban a kéziratok szöveg-hagyomány nagyfokú változatossága.

Az 1990-es évek közepén a Columbia Egyetemen végzett fiatal svéd egyházjogtörténész, Andres Winroth, aki bizonyos kutatásait Weigand professzor vezetésével végezte, jelenleg pedig a Yale Egyetem tanára, szenzációs felismeréssel hívta fel magára a figyelmet. Az 1996 nyarán a New York állambeli Syracuse-ban tartott kánonjogtörténeti világkongresszuson nyilvánosságra hozott felfedezés lényege abban állt, hogy négy teljes vagy majdnem teljes kéziratok példányról sikerült kimutatni, hogy azok a *Decretum*-nak egy a később általánosan elterjedtnél jóval rövidebb első változatát tartalmazzák⁶. Winroth eredményeinek első, rövid összefoglalása azóta nyomtatásban is megjelent⁷. Ennek alapján maga Winroth, de a felfedezését meggyőződéssel elfogadó több kiváló szakember is, köztük Rudolf Weigand⁸, két redakcióról vagy recenzióról beszélnek, s feltételezik, hogy művének első változatát oktatói munkássága során maga Gratianus bővítette és dolgozta át olyan jelentősen, hogy abból a ma nyomtatásban is ismert és széles körben elterjedt változat lett⁹. Weigand szerint az első recenzió 1140-re már elkészült, s a második recenzió kialakulása az 1140-től 1144/45-ig terjedő időre tehető. Külön említésre méltó kérdés a szöveg fejlődésében az a jelenség, amire ugyanő hívja fel a figyelmet: az első változatban a művön belüli keresztutalások az alább vagy fentebb előforduló passzusokra más módon történnek, mint azokban a részekben, amelyek csupán a második változatban szerepelnek. Úgy tűnik, hogy a szövegnek legalábbis egy része eleinte címekre (*titulusok*) oszlott¹⁰.

A további eltérések vizsgálata az első recenzió és a későbbi szövegek közt megosztotta a kutatók véleményét. Andres Winroth az 1998. október 7-13-ig Ericében rendezett tanulmányi hét során rámutatott, hogy jelentős az eltérés a "két változat" között a római jogi helyek tekintetében is. Az első változat a római jogi szövegeket korábbi kánonjogi gyűjteményekből, vagy legalábbis a Iustinianus-féle *Corpus*-tól különböző forrásból idézi. A második változatban betoldott római jogi részletek viszont már ebből valók. Ez esetleg arra utalhat, hogy az első redakció összeállítására idején ez utóbbit még Bolognában sem oktatták. Winroth viszont ezen túlmenően, más szemléletbeli eltérésekre is hivatkozva immár azt állítja, hogy a két recenzió nem lehet egyazon szerző műve.

⁶ Ezek a kéziratok: Admont, Stiftsbibliothek 23 (C.14-ig) és 43 (C.15-től); Barcelona, Archivo de la Corona de Aragon, Ripoll 78 (C.12-ig); Firenze, Bibl. Nazionale, Conv. Soppr. A.I. 402 (mivel az első füzet elveszett, a szöveg a D.28 p.c.13-mal kezdődik); Paris, BN lat.nouv.acq. 1761 (C.12 q.2 c.39-ig).

⁷ A. WINROTH, *The Two Recensions of Gratian's Decretum*, in *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kan. Abt.* 83 (1997) 23-31.

⁸ R. WEIGAND, *Chancen und Probleme einer baldigen kritischen Edition der ersten Redaktion des Dekrets Gratians*, in *Bulletin of Medieval Canon Law* 22 (1998) 53-75 (a 71-75. oldalon teljes listával azokról a passzusokról, amelyek a bővebb nyomtatott változathoz képest az első redakcióban hiányoznak).

⁹ WEIGAND, *Chancen* (vö. 8. jegyzet), 69.

¹⁰ Pl. C.25 q.2 d.p.c.25.

Mégis feltételezi, hogy irodalomtörténetileg létezik egy második recenzió, amelynek végleges szövege egyetlen személy munkája, és amelynek csupán többé-kevésbé eltérő, kisebb jelentőségű utólagos módosításokkal alakított változatai magyarázzák a hosszabb formát tartalmazó kéziratok közti eltéréseket.

Ugyanezen a tanulmányi héten fogalmazta meg a középkori római jog híres kutatója, Manlio Bellomo a maga ettől jelentősen eltérő álláspontját. Szerinte ma már épp a jogi gyűjtemények és tankönyvek tekintetében meghaladottnak tekinthető az a hagyományos német szemlélet, amely egy-egy művet a szó modern értelmében vett irodalmi alkotásnak tekintett, amelynek első, második vagy többedik kiadása lehetett. Kiadáson itt olyan formát értettek, amelyet egy szerző maga készített és kezéből mintegy terjesztés céljából kiadott. Ezzel szemben például Accursius híres római jogi glosszaapparátusára nézve bebizonyosodott, hogy az oktatásban közkincsnek tekintett, sokak által különböző módon folyamatosan bővített, majd lassan megszilárduló formájú, úgynevezett folyamatosan fejlődő műről (*work in progress*) van szó. Ez egyrészt kielégítően magyarázná a *Decretum* bővebb változatának kéziratai közötti gyakori és jelentős eltéréseket, másrészt azonban az egy ember által készített második redakció létét kizárná. Egyben radikálisan megoldaná a második változat kritikai kiadásának és így a Friedberg-féle kiadás megjavításának, illetve felülmúlásának problémáját is. Ebben az esetben ugyanis egyáltalán nem lenne szükség a mű újabb kiadására, mert nem volna olyan, az eredeti szerzőre közvetlenül visszavezethető kiemelkedő szövegforma, melyet a többi variánssal szemben előnyben kellene részesíteni. Viszont a folyamatos használatban megszilárdult és később dominánssá vált formának a Friedberg-féle kiadás amúgy is jól megfelel.

Ettől gyökeresen eltérő másik álláspont érvényesül Carlos Larrainzar tenerifei jogtörténész professzor kutatásában, aki Weigand legutolsó írásaiban található megállapításaiból indul ki. Eszerint a második verziót nem csupán maga Gratianus készítette, hanem megtalálható a kéziratokban az a forma is, amelyben ez a bővebb változat magának Gratianusnak a környezetében az első verzió kiegészítésével és módosításával létrejött. Weigand erről posztumusz megjelent cikkében így ír "lehetségesnek tűnik, hogy legalább is a firenzei kódex (*Conv. Soppr. A. 1. 402*) néhány glosszája... Gratianus oktatói tevékenységét tanúsítja közvetlenül az első redakció nyilvánosságra hozatala után"¹¹. Erről a kódexről Carlos Larrainzar a *Ius Ecclesiae* című folyóiratban nemrég megjelent cikkében¹² azt állítja, hogy ez a második redakció eredeti, szerzői példánya, mely eredetileg a mű első változatát tartalmazta, majd részben a margóra írt hozzáadásként, részben csatolt függelékként magának Gratianusnak a személyes bővítésén ment át úgy, hogy ezzel létrejött a második változat alapformája. Más kéztől származó belső felosztás is található a kódexben. Ez felelne meg az első rész *distinctió*okra és a második rész kérdésekre (*quaestió*okra) való -a szakirodalom által Paucapaleának, a hagyomány szerint Gratianus első híres tanítványának tulajdonított- felosztásán. Ha ez a hipotézis bizonyul igaznak, akkor birto-

¹¹ WEIGAND, *Chancen* (vö. 8. jegyzet), 68.

¹² *El Decreto Graciano del Codice Fd* (= Firenze, Biblioteca Nazionale Centrale, Conventi Soppressi A. I. 402). In memoriam Rudolf Weigand, in *Ius Ecclesiae* 10 (1998) 421-489.

kunkban van a második verzió mértékadó, mert a szerző által készített formája. Így lehetségessé válik e változat új kritikai kiadása is.

Larrainzar hipotézisét többen kétkedéssel fogadják főleg abban a tekintetben, hogy a hozzáfűzések magától a Mestertől erednek. Mindenesetre a két szélső álláspont világos: vagy létezik Gratianustól megalkotott második változat, és akkor a kánonjogi hagyomány helytálló, mert a mű széles körökben elterjedt formájának is ő a szerzője, vagy az első rövid változat folyamatos fejlődésével állunk szemben. Míg az első feltevés nehézsége, hogy megfelelő érvekkel igazolva azonosítani kell, hogy melyik kódex tükrözi ezt az eredeti formát, a második feltevés problémája abban áll, hogy a szöveg ingadozása után hogyan jutott egy bizonyos összetételű változat előtérbe. Ez utóbbi problémára esetleg az iskola által történt recepció adhatna választ. Ahogyan a XIII. század első évtizedeiben a Gratianus Decretumához írt, addig fokozatosan fejlődő, majd különböző szerzők által önálló műként egységbe foglalt glosszaapparátusok egyike a bolognai iskolában az iskola befogadó (elfogadó) döntése, recepciója révén hivatalos apparátussá (*glossa ordinariává*) vált, hasonlóan történhetett ilyesmi korábban a Decretum szövegével is. Igaz, hogy ennek konkrét módjáról (ki hozta a döntést, milyen formában, stb.) egyelőre nincs információnk. Feltűnő viszont, hogy a második változat Bolognában másolt kódexei az első változathoz képest eltéréseket tartalmazó módosításokat többnyire az első változat megfelelő szakaszai helyett hozzák, a párizsi iskolához fűződő kódexek viszont nem egyszerűen az első változat szövegét is megtartva mintegy dublettként fűzik hozzá a második változat megfelelő passzusát. Ez alapján talán még arra is lehetne gondolni, hogy Bolognában és Párizsban végülis a Decretum második változatának két különféle formáját fogadta el az iskola, melyek csak a XIII. századra harmonizálódtak.

Mindenestre a kutatók nagy érdeklődéssel tanulmányozzák Larrainzar professzor érveit a Decretum második változatának talán magától a szerzőtől származó példányáról.

Mindez más megvilágításba helyezi a születő kánonjog tudományát, pontosabban e tudománynak a római jog középkori oktatásához és tudományos magyarázatához fűződő viszonyát. Különösen izgalmas Peter Stein Cambridge-i professzor megállapítása a római jog első ismert angliai mesteréről, Vacariusról. Szerinte ez a szerző talán már 1150 előtt Angliában működött, ahová Itáliából érkezett. A római jogot nem a Iustinianus-féle corpus gyűjteményei szerint, hanem egy abból maga készítette összeállítás, a *Liber Pauperum* alapján oktatta¹³. Ugyanakkor Gratianus művét, a római jog szempontjából való fejletlensége miatt bírálta. Feltehető, hogy nem ismerte eleinte a gratianusi mű második változatát, de nyilvánvaló az is, hogy Itáliából még nem hozta magával a római jognak Iustinianus-féle gyűjtemények alapján való oktatását.

Ugyancsak Anders Winroth vette górcső alá -az említett ericei tanulmányi héten- a római jog legendás első nagy bolognai mesterének, Irneriusnak az alakját. Széles kodikológiai áttekintés alapján, elemezve a személy kilétére vonatkozó emlékeket arra a megállapításra jutott, hogy eredeti neve nem Irnerius

¹³ Vö. pl. P. STEIN, *The Vacarian School*, in *The Journal of Legal History* 13 (1992) 23-31.

hanem Wernerius volt, nem igazolható, hogy hivatásszerűen oktatással foglalkozott, hanem inkább gyakorló jogász volt, továbbá kitűnt, hogy az eddig neki tulajdonított glosszák nem tőle származnak. Eltérően más római jogi mesterek glosszáitól, melyek végén a mester nevének kezdőbetűi állnak, az Imeriusnak tulajdonított glosszáknak nem a végén, hanem az elején olvasható egy nagy "I" betűhöz hasonló jel. Csakhogy ilyen jel gyakran található olyan glosszák előtt is, amelyek végén más szerző jele áll. A kéziratok összehasonlításából bebizonyosodott, hogy amit eddig "I" betűnek olvastak, az nem más, mint a glosszákat bevezető egykoron használt paragrafusjel. Így azonban Imerius Gratianus méltó társának bizonyul: mindketten a felvirágzó tudományos jogmagyarázatot közvetlenül megelőző idők utolsó nagy alakjai.

Míndezek fényében aligha tartható fenn az a korábbi elképzelés, hogy a már Bolognában szilárdan működő és a iustinianusi gyűjteményeket magyarázó római jogi oktatás későbbi következménye lett volna, hogy a kánoni jogot is kezdték ebben az értelemben külön tudományként művelni. Sokkal inkább arra utalnak a jelek, hogy mind a római, mind a kánoni jog tudományos oktatása és magyarázata egyazon skolasztikus dialektika hatására és módszerével kezdődött, mégpedig Bolognában 1140 táján. Ha ez igazolódik, csak még nagyobb hangsúlyt kap a ma különböző tudományok szerves egysége és párbeszéde a XII. század "intellektuális forradalmának" idején.

SZUROMI Sz. Anzelm OPraem

A COLLECTIO IN LXXIV TITULOS DIGESTA BEFOLYÁSA A COLLECTIO ANSELMII LUCENSIS-RE

Luccai Szent Anzelm 1081 és 1083 között keletkezett gregoriánus reformgyűjteményére¹ igen erős hatással volt a nem sokkal korábbi, 1074 és 1076 közé tehető, *Collectio in LXXIV titulos digesta*.² A gyűjtemény befolyása leginkább a *Decretales Pseudo-Isidorianae* anyagának a közvetítésében mutatkozik meg. Kathleen G. Cushing 1998-ban napvilágot látott, Luccai Szent Anzelm és gyűjteményével foglalkozó munkájában³ különös hangsúlyt helyez a LXXIV titulos befolyásának vizsgálatára.⁴ Arra törekszik, hogy szétválassza a közvetlenül a *Decretales Pseudo-Isidorianae*-ből bekerülő anyagot, a LXXIV titulos, illetve a *Decretum Burchardi Wormatiensis* közvetítésével átvett isidoriana kánonoktól. Megállapításait könyvének függelékében, táblázatok formájában összegzi.⁵ Ennek alapján a tizenhárom könyvben található pseudo-isidoriana anyag megoszlása a következőképpen alakul a LXXIV titulos vonatkozásában: az I. könyvben 3, a II-ban 8, a III-ban 42, a IV-ben 2, az V-ben 4, a VI-ban 19, a VII-ben 14, a IX-ben 6, a X-ben 1, és a XII-ben 2 olyan kánont találunk, amely pseudo-isidoriana anyagot tartalmaz és Cushing véleménye szerint a LXXIV titulos közvetítésével került a *Collectio Anselmi Lucensis*-be.⁶ Az általunk végzett szövegkritikai vizsgálat azonban több esetben ettől eltérő eredményre veze-

¹ STICKLER, A., *Historia iuris canonici latini*, Tom. I. Torino 1950, 170-172; ERDŐ P., *Az egyházjog forrásai. Történeti bevezetés* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae I), Budapest 1998, 147-148; FERME, B.E., *Introduzione alla storia del diritto canonico*, Roma 1998, 171-174; STICKLER, A., *Il potere coattivo materiale della chiesa nella riforma gregoriana, secondo Anselmo da Lucca*, in *Studi Gregoriani* 2 (1947) 235-285; FRANSEN, G., *Anselmo de Lucques, canoniste?* in VIOLANTE, C. (ed.), *Sant' Anselmo vescovo di Lucca (1073-86) nel quadro delle trasformazioni sociali e della riforma ecclesiastica* (Istituto Storico Italiano per il Medio Evo, Studi storici 13), Rome 1992, 143-156.

A gyűjtemény kiadása: THANER, F., *Anselmi Collectio Canonum una cum collectione minore*, Oeniponte 1906-1915.

² Kiadása: GILCHRIST, J.T. (ed.), *Diuersorum patrum sententiae siue Collectio in LXXIV titulos digesta*, Città del Vaticano 1973. A gyűjtemény keletkezéséhez és tartalmához vö. STICKLER, *Historia* (vö. 1. jegyzet), 167-170; ERDŐ, *Az egyházjog forrásai* (vö. 1. jegyzet), 146-147; FERME, *Introduzione* (vö. 1. jegyzet), 169-171; GILCHRIST, J.T., *The relationship between the Collection in Four Books and the Collection in Seventy-Four Titles*, in *Bulletin of Medieval Canon Law* 12 (1982) 13-30.

³ CUSHING, K.G., *Papacy and Law in the Gregorian Revolution. The Canonistic Work of Anselm of Lucca*, Oxford 1998.

⁴ CUSHING, *Papacy* (vö. 3. jegyzet), 78-85.

⁵ CUSHING, *Papacy* (vö. 3. jegyzet), 210-215.

⁶ CUSHING, *Papacy* (vö. 3. jegyzet), 210-212.

tett.⁷ Az egyes gyűjteményekben található pseudo-isidoriana kánonok szövegének aprólékos összevetése alapján arra a megállapításra jutottunk, hogy a Cushing által a LXXIV titulos közvetítésére visszavezetett kánonok közül többnek a szövegformája inkább az eredeti, Decretales Pseudo-Isidorianae-ben megtalálható változathoz áll közelebb, nem beszélve az olyan esetekről, amikor a kánon már terjedelme miatt sem származhat a LXXIV titulos-ból. Ezt a szövegkritikai vizsgálatot csak a püspökökkel kapcsolatos egyházfegyelmet feldolgozó kánonokon végeztük el, kihagyva a teljes I. könyvet,⁸ így a most következő megállapítások nem törekedhetnek a teljességre.

A II. könyv 43. kánonjának szövege szó szerint megegyezik a LXXIV titulos 96. kánonjának szövegével, lényeges eltérés van azonban a kánon terjedelmében. Ha Anzelm szövegéből indulunk ki, akkor megfigyelhetjük, hogy a LXXIV titulos szövege egészen a 43. kánon 9. soráig teljesen megegyezik, ezt követően a LXXIV titulos szövegéből kimarad a 17. sor végéig tartó szakasz, majd az anzelmi kánon 18. sorával befejeződik a kánon, míg az anzelmi további négy sort tartalmaz. Ez egyértelműen jelzi, hogy a II. 43. kánon nem kerülhetett a LXXIV titulos közvetítésével a Collectio Anselmi-be.⁹ A II. könyv 18. kánonja viszont inkább a LXXIV titulos digesta-ra vehető vissza, mint közvetlenül a Pseudo-Isidorianae-ra.¹⁰

A III. könyv 23., II. Silvester pápától származó kánonja Cushing véleményével ellentétben nem található meg a LXXIV titulos digesta-ban.¹¹ A III. könyv 31. kánonnak a LXXIV titulos 78. kánonja felel meg, azonban az anzelmi változat a 6. sorral befejeződik, illetve Anzelmnél az első mondatban többletként szerepel az "episcopus" szó, amely a LXXIV titulos egyetlen kéziratában sem fordul elő, ellenben a Decretales Pseudo-Isidorianae eredeti változatában szerepel, így valószínűbbnek tűnik a közvetlen eredet.¹² A III. könyv 45. kánonját sem veheti Anzelm a LXXIV titulos-ból, hiszen a terjedelmes kánonból mindössze csak az első mondat található meg annak 58. kánonjában.¹³ A III. könyv 48. kánon LXXIV titulos-ra való visszavezetése is megalapozatlannak tűnik, mivel a LXXIV titulos 91. kánonja az 5. sorától a 9-ig lényegesen eltér az Anzelmnél olvashatóaktól.¹⁴

A IV. könyv 29. kánonjával is a III. könyv 45. kánonjához hasonló probléma merül fel, mivel a LXXIV titulos 267. kánonja nem tartalmazza az anzelmi változat első harmadát, illetve a szöveg többi részében is több eltérést fedezhetünk fel. Ez a kánon véleményünk szerint inkább a Collectio Dionysio-Hadriana befolyásáról tanúskodik.¹⁵

⁷ Vö. SZUROMI SZ., *A püspökökre vonatkozó egyházfegyelmi szabályok az 'Anselmi Collectio Canonum'-ban* (Diss. PPKE KJPI), Budapest 1999 (kiadás alatt álló kézirat).

⁸ SZUROMI, *A püspökökre vonatkozó*, 11-12., 43.

⁹ SZUROMI, *A püspökökre vonatkozó*, 46-47.

¹⁰ SZUROMI, *A püspökökre vonatkozó*, 45.

¹¹ SZUROMI, *A püspökökre vonatkozó*, 54.

¹² SZUROMI, *A püspökökre vonatkozó*, 53.

¹³ SZUROMI, *A püspökökre vonatkozó*, 53.

¹⁴ SZUROMI, *A püspökökre vonatkozó*, 51-53.

¹⁵ SZUROMI, *A püspökökre vonatkozó*, 58-59.

A VI. könyvet Anzelm teljes egészében a püspökökkel kapcsolatos fegyelemnek szenteli, így az előzőektől eltérően itt az egész könyvvel kapcsolatosan is állást tudunk foglalni. Itt három olyan kánont is találunk, amelyet Cushing a LXXIV titulos-ból származó anyaghoz sorol, ám ezt a szövegkritikai vizsgálat nem teszi valószínűvé, ezek a VI. könyv 1., 122. és 126. kánonja, amelyekkel kapcsolatos észrevételeink megtalálhatóak a jelen kötetben közölt tanulmányunkban.¹⁶

Összegzésül tehát a Cushing által közölt táblázatokban található adatok, amelyek a LXXIV titulos digesta befolyását szemléltetik a II. könyv 18., 43.; a III. könyv 23. 31., 45., és 48.; a IV. könyv 29.; illetve a VI. könyv 1., 61., 122. és 126. kánonja esetében véleményünk szerint módosításra szorulnak, amelyet a szövegkritikai vizsgálat is alátámaszt.¹⁷

¹⁶ SZUROMI SZ., *Megjegyzések az «Anselmi Collectio Canonum» VI. könyvének forrásaihoz*, in *Kánonjog 1* (1999) 100. old.

¹⁷ SZUROMI, *A püspökökre vonatkozó* (7. jegyzet), 190-191.